

**INSTRUKCJA DLA DUSZPASTERZY
DOTYCZĄCA MAŁŻEŃSTWA KONKORDATOWEGO
(KOMENTARZ KANONICZNO-PASTORALNY)**

Konferencja Episkopatu Polski, w celu zabezpieczenia prawidłowej aplikacji Konkordatu, opierając się na kan. 34 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II, zebrana w Warszawie na swoim 296 zebraniu plenarnym dnia 22 października 1998 r., przyjęła *Instrukcję dla duszpasterzy dotyczącą małżeństwa konkordatowego*, obowiązującą od dnia 15 listopada 1998 r.

1. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską – podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., *in vigore* od 25 kwietnia 1998 r. – postanawia następująco: „Od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli:

- (1) między nupturientami nie istnieją przeszkody wynikające z prawa polskiego,
- (2) złożą oni przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków i
- (3) zawarcie małżeństwa zostało wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany urzędowi stanu cywilnego w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa” (art. 10, ust. 1-3).

Strona kościelna na mocy Konkordatu zobowiązała się do pouczenia nupturientów o przepisach prawa polskiego dotyczących skutków małżeństwa (por. art. 10, ust. 2), przy równoczesnym zapewnieniu drugiej strony, iż celem wprowadzenia w życie Konkordatu zostaną dokonane konieczne zmiany w prawie polskim (por. art. 10, ust. 6).

2. W nawiązaniu do Konkordatu zostały wydane:

a) *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw*, która postanawia następująco: „Małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego. Przepis paragrafu poprzedzającego stosuje się, jeżeli ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa regulująca stosunki między państwem a kościołem albo innym związkiem wyznaniowym przewiduje możliwość wywołania przez związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu tego kościoła albo innego związku wyznaniowego takich skutków, jakie pociąga za sobą zawieranie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego” (art. 1 §§ 2-3), oraz

b) *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 października 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad sporządzania aktów stanu cywilnego, sposobu prowadzenia ksiąg stanu cywilnego, ich kontroli, przechowywania i zabezpieczania i*

c) *Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 listopada 1998 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wraz z Załącznikiem*. Wylicza ono z Kościoła Katolickiego: ordynariusza miejsca, proboszcza, administratora parafii, wikariusza w zastępstwie proboszcza oraz duchownego w zastępstwie proboszcza (por. *Instrukcja*, 18 d).

3. Równocześnie wystąpiły następujące zmiany w partykularnym prawie kanonicznym, które ogłasza nowa Instrukcja Episkopatu Polski:

a) „Wierni Kościoła katolickiego w Polsce zawierający małżeństwo kanoniczne, mają obowiązek uzyskania dla niego skutków cywilnych, zapewnionych w Konkordacie (art. 10). Bez zgody ordynariusza miejsca nie wolno zatem asystować przy małżeństwach nupturientów, którzy nie chcą, by ich małżeństwo wywierało skutki w prawie polskim. Ordynariusz miejsca może zezwolić na zawarcie małżeństwa bez skutków cywilnych tylko w wyjątkowych przypadkach z ważnych powodów pastoralnych” Uchwała Episkopatu Polski odwołuje się do kan. 1071 § 1, n. 2 KPK (3), uzyskała ona, zgodnie z wymogami Kodeksu (por. kan. 455 § 2), *recognitio* Stolicy Apostolskiej dnia 29 października 1998 r. (4). Podobnie, również w nawiązaniu do zawartego Konkordatu, postąpiła Konferencja Episkopatu Włoch zabraniając celebrowania małżeństwa kanonicznego bez skutków cywilnych.

W ten sposób przez Episkopat Polski został obalony nielogiczny zarzut podnoszony w debacie nad Konkordatem, że spowoduje on powstanie małżeństw bigamicznych. Właśnie takiej sytuacji przeciwdziała nie tylko omawiana Instrukcja, ale

przede wszystkim wspomniany już kan. 1071 § 1, n. 2 KPK. Nowym obowiązkiem proboszcza będzie zatem zachęcić nupturientów, aby uregulowali swoje planowane małżeństwo również względem Państwa, albowiem „zasadniczo wszystkie małżeństwa kościelne winny mieć gwarantowane skutki cywilne, przewidziane prawem polskim” (5).

Małżeństwo kanoniczne bez skutków cywilnych będzie zatem sytuacją wyjątkową, na którą ordynariusz miejsca zezwoli jedynie z ważnych powodów pastoralnych. Powyższa uchwała Konferencji Episkopatu Polski to również wyraz lojalności wobec strony państwowej oraz bardzo konkretne zobowiązanie wobec samej umowy konkordatowej.

b) Konferencja Episkopatu Polski, na podstawie kan. 1083 § 2 KPK z 1983 r., zmieniła ustalony w *Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z dnia 5 września 1986 r. wiek do godziwego zawarcia małżeństwa. Aktualnie wymaga się ukończenia 18. roku życia zarówno przez mężczyznę, jak i przez kobietę (8). Zmiana ta odnosi się do wszystkich małżeństw, a nie tylko do małżeństwa konkordatowego (9). Zmiana ta została podyktowana zmianami *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego* (por. *Ustawa* z dnia 24 lipca 1998 r., art. 10 § 1). Natomiast do zawarcia małżeństwa konkordatowego przez kobietę niepełnoletnią, która jednak ukończyła 16. rok życia, wymagane jest zezwolenie sądu opiekuńczego oraz dyspensa ordynariusza miejsca (10, 16).

c) Instrukcja wprowadza zmianę do samej formy kanonicznej zawierania małżeństwa ustalając, iż jego świadkowie mają być pełnoletni, czyli mają mieć ukończony 18. rok życia (18c). Wymaga tego *Ustawa* z dnia 24 lipca 1998 r. (por. art. 8 § 2). Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. mówi tylko ogólnie o dwóch świadkach, nie podając ich wieku (por. kan. 1108 § 1). Stąd też forma kanoniczna małżeństw zawieranych w Polsce, poprzez określenie wieku wymaganego dla świadków, uległa zawężeniu.

d) Instrukcja ustala również, że do zawarcia małżeństwa konkordatowego przez pełnomocnika, oprócz zachowania przepisów prawa kanonicznego (por. kan. 1105), wymagane jest również zezwolenie sądu państwowego (17).

e) Instrukcja odwołuje się do kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (kan. 1071 § 1, 2°; 1083 § 2; 1116 § 2) oraz do Kanonów Katolickich Kościołów Wschodnich z 1990 r. (kan. 789, 2°; 832 § 2).

f) Wraz z wejściem w życie Instrukcja konkordatowa uchyla te postanowienia *Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* (1986), które są jej przeciwne, potwierdza natomiast obowiązywalność pozostałych przepisów Instrukcji z 1986 r.

4. Schemat zawierania małżeństwa konkordatowego jest zatem następujący:

Rozpoczyna go, trzy miesiące przed planowaną datą ślubu, załatwianie formalności wymaganych przez prawo kanoniczne razem z pobraniem przez nupturientów trzech egzemplarzy „*Zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa*” sporządzonego przez kierownika urzędu stanu cywilnego miejsca zamieszkania jednego z nupturientów i przedstawienie go w urzędzie parafialnym. Można zatem mówić o przeszkodach z prawa państwowego i prawa

kościelnego do zawarcia małżeństwa konkordatowego, przy czym przeszkody cywilne (por. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* z dnia 25 lutego 1964 wraz ze zmianami *Ustawą* z dnia 24 lipca 1998 r.) są zasadniczo wchłonięte przez liczniejsze od nich przeszkody kanoniczne. Ponadto proboszcz ma dodatkowy obowiązek poinformować nupturientów o treści podstawowych przepisów prawa polskiego dotyczących zawarcia małżeństwa i jego skutków (12b). Wspomniane „Zaświadczenie” z USC zawiera również oświadczenie nupturientów określające ich nazwiska oraz nazwiska dzieci po zawarciu małżeństwa. „Wydając zaświadczenie kierownik urzędu stanu cywilnego informuje strony o dalszych czynnościach koniecznych do zawarcia małżeństwa” (*Ustawa* z dnia 24 lipca 1998 r., art. 4 § 3).

Przed celebracją małżeństwa, duchowny, wobec którego nupturienti zawierają małżeństwo, ma obowiązek zatroszczyć się o wypełnienie lub ewentualne sprawdzenie już przygotowanego „Zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*”, na którym nupturienti, bezpośrednio przed ślubem, składają swoje podpisy i w ten sposób potwierdzają swoją wolę wywołania skutków cywilnych zawieraniem małżeństwem kanonicznym; również w tym samym momencie swoje podpisy składają świadkowie ślubu (19). Natomiast duchowny złoży swój podpis dopiero po zawarciu przez nupturientów małżeństwa i przekaze wszystkie egzemplarze proboszczowi parafii.

Przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa proboszcz parafii, na terenie której zostało zawarte małżeństwo, ma obowiązek przekazania jednego, wypełnionego przez siebie, „Zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*” do USC właściwego ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa (20, 23).

Cały proces powstawania małżeństwa konkordatowego zamyka akt małżeństwa sporządzony w USC, nie później niż w następnym dniu roboczym po dniu, w którym nadeszło „Zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa” (por. *Ustawa* z dnia 24 lipca 1998 r., art. 61a, ust. 2). Małżeństwo konkordatowe uzyskuje skutki przewidziane prawem polskim od chwili wyrażenia zgody małżeńskiej w kościele, a nie od dnia sporządzenia aktu małżeństwa przez USC (24): „Jako datę zawarcia małżeństwa wpisuje się datę złożenia oświadczeń przewidzianych w art. 1 § 2 *Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*” (*Ustawa* z dnia 24 lipca 1998 r., art. 61a, ust. 2).

Warto zaznaczyć, że Instrukcja prezentuje procedurę zwyczajną zawierania małżeństwa konkordatowego (11-24) oraz procedurę w niebezpieczeństwie śmierci (25-26).

5. Zaprezentowany schemat powstawania małżeństwa konkordatowego stwarza możliwość wzajemnej, konkretnej i wymiernej, współpracy pomiędzy Państwem a Kościołem dla dobra instytucji małżeństwa. Tak jak dla zaistnienia małżeństwa konkordatowego potrzebne były, wzajemnie uzależnione, zmiany w prawodawstwie państwowym i kościelnym, tak dalej konieczna będzie współpraca pomiędzy urzędem stanu cywilnego a urzędem parafialnym, nie tylko w celu zagwarantowania ważności małżeństwa konkordatowego, ale przede wszystkim, aby jak najlepiej przy-

gotować nupturientów do wypełniania tego wszystkiego co instytucja małżeństwa i rodziny wnosi dla dobra wspólnego. Powinna się ona wyrażać na podobieństwo osmozy prawa cywilnego i kanonicznego w procesie powstawania małżeństwa konkordatowego, co uroczyście deklaruje sam Konkordat: „Strony deklarują wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny będących fundamentem społeczeństwa” (art. 11).

Ks. Tomasz Rozkrut